

Hr Alar Karis
Vabariigi Presidendi Kantselei
A. Weizenbergi 39
15050 Tallinn

Tallinnas, 9. aprillil 2025

Lgp Vabariigi President, hr Alar Karis!

Täna, 9. aprillil 2025 võttis Riigikogu vastu kirikute ja koguduste seaduse (KiKoS) muutmise seaduse (570 SE), millega nõutakse sundlõpetamise ähvardusel, et Eesti Kristlik Õigeusu Kirik (EKÕK), endise nimega Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik (MPEÕK),¹ ja Pühtitsa klooster katkestaksid selgelt ebarealistliku kahekuulise perioodi jooksul oma ajaloolised, identiteedi keskmes olevad kanoonilised sidemed Moskva Patriarhaadiga.² Vastavad normid on küll sõnastatud universaalselt, ent (mh siseministri 23.10.2024 poliitilise avalduse³ valguses) läbinähtavalt suunatud nimetatud usuühingute vastu.

Eelnõu eestvedajad on heitnud eelnõu kriitikutele ette, nagu oleks osutus sundlõpetamisega ähvardamisele kuidagi valelik, kohatu ja propagandistlik. Ometi on fakt, et kõnealuse seadusemuudatusega pannakse EKÕK ja Pühtitsa klooster just nimelt olukorda, kus seniste kanooniliste sidemete säilitamine kujuneb seadusevastaseks, mis omakorda võimaldab siseministril KiKoS paragrahv 16 lõige 3 punkti 1 alusel pöörduda nimetatud organisatsioonide sundlõpetamise taotlusega kohtu poole.

Kahetsusväärset algatati kõnealune seaduseelnõu ja võeti vastu tuginedes propagandistlikele, Ukraina sõjaga seonduvalt üles koetud emotsioonidele apelleerivatele loosungitele, mitte ratsionaalsetele kaalutlustele. Seejuures on eelnõu põhjendamiseks korduvalt esitatud ja riiklikult tellitud propagandale tuginedes⁴ laialt levitatud väiteid, mis on mitte ainult laimavad, vaid sisuliselt ka vaenu õhutavad — ennekõike on selleks osutus, nagu oleks EKÕK ja Pühtitsa kloostri näol mingiski aspektis või mingilgi määral tegu julgeolekuhuga.⁵

¹ Vt <https://www.err.ee/1609643054/mpeok-sai-kohtus-oiguse-votta-ueeks-nimeks-eesti-kristlik-oiguseu-kirik>

² Vt <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/133fc804-5a56-46f8-b595-84cc2a66465f/kirikute-ja-koguduste-seaduse-muutmise-seadus/>

³ Vt <https://www.err.ee/1609500181/laanemets-eestis-tegutsev-kirik-ei-tohi-olla-seotud-soda-toetava-organisatsiooniga>

⁴ Vt <https://www.err.ee/1609652813/riik-tellib-metalt-29-000-euroga-kirikute-seaduse-teemalist-suhtekorraldust>, samuti <https://objektiiv.ee/riik-palkas-kirikuga-voitlemiseks-endale-appi-juhtiva-pr-firma/>

⁵ Vt <https://rus.delfi.ee/statja/120326228/bolshoe-intervyu-episkop-daniil-my-ustali-ot-etoy-travli-o-politike-my-v-cerkvi-ne-govorim-u-nas-molyatsya-i-ukrainskie-bezhency>

Ennekõike võib seda öelda eelnõu keskse põhjenduse kohta, nagu oleks kirikute ja koguduste seaduse muudatus vajalik Venemaa mõjutustegevuse välistamiseks ja selle kaudu Eesti julgeoleku tagamiseks. Reaalselt ei ole ei EKÕK ega Pühtitsa klooster teinud mitte midagi ebaseaduslikku, rääkimata Eesti julgeoleku ohustamisest — ja seda eelnõu eestvedajad ei eitagi. Eelnõu läbisurumiseks on tuginetud aga põhjendusele, et säilitades kanoonilised sidemed Moskva Patriarhaadiga võivad nimetatud organisatsioonid tulevikus kujuneda vaenuliku mõjutustegevuse instrumendiks ja seeläbi julgeolekuohuks.

Õigusriigis ei ole aga lubatav ühtegi isikut (ei füüsilist ega juriidilist) sanktsioonidega (sh sundlõpetamisega) ähvardada üksnes selle tõttu, mida see isik võib tulevikus teha. Vastupidine käitumine on vastuolus õigusriikluse põhimõttega selle kõige elementaarsemal tasandil, nagu see on sätestatud ka põhiseaduses — karistada saab üksnes selle eest, mida on reaalselt tehtud.

Kui saab loodud pretsedent, et riik võib julgeolekukaalutlusele apelleerides isegi rahuajal sundlõpetada organisatsioone, ilma et need oleks teinud midagi õigusvastast — kusjuures sundlõpetamise tagajärge ei ole võimalik oma käitumise muutmisega ära hoida —, saab loodud väga sünge pretsedent, mille valguses ei saa ükski organisatsioon tunda end turvaliselt. Sarnasele mõttemudelile tuginedes võiks põhimõtteliselt sundlõpetamisega ähvardades pitsitada ka kodanikuühendusi ja erakondi.

Põhiseadus sätestab paragrahvis 11, et õigusi ja vabadusi tohib piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning et need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Kõnealune seaduseelnõu kujutab aga endast väga tõsist usuvabaduse piiramist, ilma et sellist piirangut saaks pidada demokraatlikus ühiskonnas reaalselt vajalikuks.

Põhiseadus sätestab paragrahvis 40 usuvabaduse põhiõiguse, öeldes et Eesti Vabariigis ei ole riigikirikut. Muu hulgas tähendab see, et riik ei või teha usuühendustele nende kanooniliste sidemete osas ettekirjutusi, sest otsustamine oma kanooniliste sidemete üle on vaieldamatult tuumseks osaks usuühenduste usuvabadusest. Vastasel juhul käitutakse just nimelt viisil, nagu Eestis oleks riigikirik.

Selle fundamentaalse tähtsusega ja ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas toetatud põhimõtte (sh usuühenduste enesekorraldusvabaduse) vastu austuse säilitamine on ülioluline kõigi usuühenduste, just nagu ka laiemalt vaba ühiskonnakorralduse vaatepunktist. Austus usuvabaduse vastu ei ilmne seejuures seal, kus kirikud või kloostrid või nende tegevus poliitilise võimu teostajatele meeldivad — see ilmneb seal, kus olukord on vastupidine ehk usuühendused küll ei ole meelepärased, aga sellest hoolimata säilitab riigivõim nõutud distantsi ega hakka neid survestama, ähvardama või koguni sundlõpetama.

Seejuures ei näe põhiseaduse paragrahv 40 üldse ette võimalust, et riik võiks usuvabadust piirata tuginedes julgeolekukaalutlusele — nimetatud sätte kohaselt on usuvabadust lubatud piirata vaid avaliku korra, tervise ja kõlbluse kaitsmise alusel. Aga isegi kui põhiseadus lubaks usuvabadust julgeolekukaalutlusel piirata, peaksid vastavad piirangud

— selleks et olla põhiseaduspäraseid —, olema sobilikud, vajalikud ja mõõdukad. Reaalselt need seda ei ole ehk piirangud põruvad põhiseaduslikkuse kolmeastmelise testi igal tasandil.

- Esiteks ei ole piirangud sobilikud, kuna need põhimõtteliselt ei võimalda saavutada taotletud eesmärki. Puuduvad igasugused selgitused (nii eelnõu seletuskirjas kui ka eelnõu põhjenduseks esitatud suulistes seisukohtades), millest nähtuks, kuidas kanooniliste sidemete säilimine Moskva Patriarhaadiga kujutaks endast reaalselt julgeolekuohtu ning kuidas nende sidemete katkestamine reaalselt välistaks Eesti julgeolekut ohustava mõju või märkimisväärselt vähendaks seda. Sellele kriitilise tähtsusega küsimusele vastamiseks pole esitatud ainsatki vähegi tõsiseltvõetavat selgitust. Kui Moskva Patriarhaadil on reaalne mõju EKÕK ja Pühtitsa kloostri suhtes, siis kindlasti ei välista seda kanooniliste sidemete välja kirjutamine nimetatud organisatsioonide põhikirjadest.
- Teiseks ei ole piirangud vajalikud, kuna isegi kui need põhimõtteliselt võimaldaks saavutada taotletud eesmärki (EKÕK-st ja Pühtitsa kloostrist lähtuva julgeolekuohtu välistamist või vähenemist) — mida need reaalselt ei võimalda, nagu juba osutatud —, saaks sama eesmärki taotleda vähem põhiõigusi piiravate meetmetega. Näiteks täpsema regulatsiooni kehtestamisega seonduvalt sellega, mida usuühendused võivad või ei või teha, ning tõhusama järelevalvega usuühenduste tegevuse üle, et välistada seaduserikkumised.
- Kolmandaks ei ole piirangud mõõdukad, kuna pidades silmas, et EKÕK-d ja Pühtitsa kloostrit ähvardatakse oma kanooniliste sidemete katkestamata jätmise korral sundlõpetamisega, on piirangutega reaalselt kahjustatud hüve ja selle hüve kahjustamise ulatus võrreldes väidetavalt saavutatava hüvega ebaproportsionaalselt suur — seda enam, et usuvabaduse reaalse ja ulatusliku piiramisega taotletava hüve ehk julgeolekuolukorra paranemise saavutamine mingilgi märkimisväärsel määral on puhtspekulatiivne ja sellisena üleüldse küsitav.

Kahetsusväärselt on kõnealuse eelnõu seletuskirjas sisalduv eelnõu põhiseadusele vastavuse analüüs piinlikkust tekitavalt pinnapealne, et mitte öelda täiesti puudulik ja illusoorne, ning vaatab eelnevalt osutatud fundamentaalsetest kitsaskohtadest ükskõikselt mööda. Selle asemel, et sisuliselt analüüsida eelnõu kooskõla põhiseadusega ehk usuvabaduse piiramise meetmete sobivust, vajalikkust ja mõõdukust, on lihtsalt deklareeritud, et eelnõu on põhiseadusega kooskõlas ning et eelnõu — nii naeruväärne kui see väide ka ei ole — koguni kaitseb usuvabadust. Niisugust "analüüsi" ei saa sõnade tähendust moonutamata üldse analüüsiks pidada. Sisuliselt analüüs puudub.

Lisaks on eelnõuga seadusesse kirjutatud regulatsioon lubamatult üldsõnaline ega vasta elementaarseltki õigusselguse põhimõttele. Nimelt näeb eelnõu ette, et kirikute ja koguduste seaduse paragrahvi 3 täiendatakse lõikega 2¹ järgmises sõnastuses:

”Kirik, kogudus, koguduste liit ja klooster ei või oma tegevuses juhinduda välisriigis asuvast märkimisväärse mõjuga isikust või ühendusest või olla põhikirjaliselt, lepinguliselt, tegevuse aluseks olevate muude dokumentide alusel või majanduslikult seotud välisriigis asuva usulise ühenduse,

vaimuliku keskuse, juhtorgani või vaimuliku juhiga, kui eespool nimetatud vaimulik keskus, juhtorgan, vaimulik juht, isik või ühendus kujutab ohtu Eesti riigi julgeolekule või põhiseaduslikule või avalikule korrale. Oht Eesti riigi julgeolekule või põhiseaduslikule või avalikule korrale võib muu hulgas esineda siis, kui eespool nimetatud vaimulik keskus, juhtorgan, vaimulik juht, isik või ühendus toetab või on toetanud sõjalist agressiooni või kutsunud üles sõjale, terrorikuriteole või muul viisil relvajõu õigusvastasele kasutamisele või vägivallale.”

Niisuguse piirangu kaasneb terve rida tõsiseid küsimusi. Mida tähendab "märkimisväärse mõjuga isik"? Millisest mõjust ja mõju ulatusest jutt käib? Millisel juhul võib välisriigis asuvat usulist ühendust, vaimulikku keskust või vaimulikku juhti jne pidada ohuks Eesti riigi julgeolekule või põhiseaduslikule või avalikule korrale? Kuidas saab välisriigis asuva usulise ühenduse, vaimuliku keskuse või vaimuliku juhi juhuslikke väljaütlemisi, mis ei ole Eestis tegutsevate kirikute ja kloostrite suhtes vähimalgi määral siduvad ning mis on Eestis tegutsevate kirikute ja kloostrite poolt ka hukka mõistetud, kujutada endast automaatselt ohtu Eesti riigi julgeolekule või põhiseaduslikule või avalikule korrale, reaalseid asjaolusid üldse hindamata? Jne.

Kõigile neile küsimustele peaks olema võimalik anda selged vastused. Paraku aga ei ole seda võimalik teha, mis omakorda tähendab, et seadus on sõnastatud lubamatult laialivalguvalt ja riigivõimu kuritarvitamisi võimaldavalt.

Tähelepanuväärselt ei kätke eelnõu seletuskiri ka mitte mingit sisulist analüüsi seonduvalt sellega, millised sisemised ja välised julgeolekuohud võidakse seaduse vastuvõtmise ja jõustamisega esile kutsuda. Seejuures on läbinähtav, et reaalse (nii sisemise kui ka välise) julgeolekuohu võib tekitada mitte Pühtitsa kloostri 130 aastat väldanud eksistentsi jätkumine senises vormis, vaid hoopis valitsuse enda tegevus, millega ähvardatakse klooster sundlõpetada, kui see ei allu valitsuse õigusvastastele nõudmistele.

Kloostrit sundlõpetama asudes pakutaks kindlasti nii Lääne kui ka Venemaa meediale rohkelt ainet näitamaks, et Eestis on võtnud maad diktatuurilised hoiakud, mida rakendatakse rahvuslike ja usuliste vähemuste tagakiusamiseks — kusjuures niisugused osutused ei oleks alusetud. See kahjustaks Eesti ühiskonna huve rängalt, mitte ei teeniks neid. Võimalik, et eelnõu toetajad näevad võimalust positsioneerida end sedasi provotseeritud konfliktis rahvuslike huvide eestseisjana, aga niisugune püüdlus oleks äärmiselt küüniline ja vastuolus ühise huve teenimise kohustusega, mille oluliseks osaks on ühiskonna sisemise harmoonia ja rahu säilitamine.

Nagu eelnevalt selgitatud, ei ole kõnealune eelnõu kooskõlas põhiseaduses sätestatud usuvabaduse põhiõiguse ega ka õigusriikluse põhimõttega. On äärmiselt kahetsusväärne, kui Eesti Vabariik väidetavalt julgeolekuolukorra kindlustamist taotledes põhiseaduse aluspõhimõtetest, sest selle tagajärjeks on Eesti Vabariigi muutumine üha enam niisuguseks riigiks, milleks muutumise eest püüame end väidetavalt kaitsta. Seda teed minnes moondub Eesti Vabariik teatud mõttes sisuliselt sarnaseks kirikuid ja kloostreid ründavaks monstrumiks, nagu oli seda bolševistlik Nõukogude Venemaa — isegi, kui sarnasust püütakse varjata oma palet ilustava, demokraatia ja õigusriikluse loosungeid kandva maskiga. Tuletagem meelde, et austus usuvabaduse vastu on Lääne väärtuste tuumne osa.

Et põhiseadus ei oleks tühi sõnakõlks, tuleb sellesse suhtuda tõsiselt. Kas seda tehakse, ilmneb ennekõike olukordades, kus põhiseaduse kaitsmiseks tuleb asuda avalikkuse silmis ebapopulaarsetele positsioonidele — muu hulgas positsioonile, millele asumist võidakse valelikult kujutada Eesti julgeolekuhuvidele vastandumisena.

Kahjuks on Riigikogu enamus kõnealuse seaduse vastuvõtmisega järjekordselt tõestanud, et põhiseadusest tulenevatesse nõuetesse ja ennekõike nõudesse, et riigivõimu võib teostada üksnes kooskõlas põhiseadusega, ei suhtuta tõsiselt. Just sellisteks puhkudeks näeb põhiseadus ette Vabariigi Presidendi rolli põhiseaduse kaitsjana, sätestades paragrahv 107 lõikes 2, et vastuolu korral põhiseadusega peab Vabariigi President jätma Riigikogu poolt vastuvõetud seaduse välja kuulutamata ja saatma selle Riigikogule uueks arutamiseks ja otsustamiseks. Sama säte lisab, et kui Riigikogu võtab Vabariigi Presidendi poolt tagasi saadetud seaduse muutmata kujul uuesti vastu, on Vabariigi Presidendi kohustuseks pöörduda Riigikohtu poole ettepanekuga tunnistada seadus põhiseadusega vastuolus olevaks.

Mõistan, et taolised sammud võivad praeguses olukorras olla nii teadmatusest kui ka pahatahtlikkusest vääriti mõistetud ja kajastatud. Teisalt loodan, et teostades sellest hoolimata põhiseaduslikkuse järelevalvet ning seistes põhiseaduslike väärtuste kaitsel saate Teie parimal viisil aidata kaasa meie riigi ja rahva, just nagu ka sisemise ja välise rahu püsimisele, samuti austuse säilimisele õigusriikluse põhimõtte vastu.

Eelnevat silmas pidades palun Teil kui Vabariigi Presidendil käituda põhiseaduse kaitsjana ning mitte kirikute ja koguduste seaduse muutmise seadust (570 SE) välja kuulutada.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Varro Vooglaid
Riigikogu liige